

Sto tisoč žrtev medvojne in povojne nasilja

NEVENKA TROHA, MARTA RENDLA

Raziskava raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino o smrtnih žrtvah med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej odgovarja na vprašanja, kaj se je dogajalo med letoma 1941 in 1945. Kdo so bile žrtve, kdo je odgovoren zanje.

Širši slovenski javnosti je za razliko od medijsko dobro pokritega raziskovanja grobišč pobitih po vojni malo znano, da je bila v okviru dolgoletne raziskave, ki jo je izvedla skupina raziskovalcev Inštituta za novejšo zgodovino, izdelana zbirka raziskovalnih podatkov *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej*. Glede na to, da je bilo današnje ozemlje Republike Slovenije med obema svetovnima vojnama v dveh državah, Kraljevini Jugoslaviji in Kraljevini Italiji, se raziskava začne z vstopom Italije v vojno 10. junija 1940, konča pa s prvimi meseci leta 1946. Ocenjujemo, da je Republika Slovenija s tem, ko je omogočila izvedbo te raziskave, naredila pomembno civilizacijsko in pietetno dejanje do vseh tistih, ki so izgubili življenje zaradi vojne, vojaškega delovanja in vojnega ter povojnega nasilja.

V zbirki so zbrani podatki o 100.018 smrtnih žrtvah med tistimi, ki so med vojno imele stalno bivališče na območju današnje slovenske države. Slovenija tako sodi med zelo prizadeta območja, saj je izgubila skoraj 7 odstotkov takratnega prebivalstva. Obenem je treba poudariti, da so zbrani ne samo osebni podatki o vsaki smrtni žrtvi, ampak tudi, kolikor so znani, podatki o tem, kaj je bila žrtev v času smrti, kje je umrla in kdaj ter kdo je povzročil smrt, pri čemer se osebna odgovornost ne ugotavlja. To nam

omogoča nadaljnje raziskave, kot so npr. statistični prikazi o strukturi žrtev glede na njihov status v vojni, povzročiteljih, času in kraju smrti itd. Osebni podatki in podatki o smrti posamezne žrtve so po zakonu o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih od leta 2008 dostopni na portalu Sistory.

Okupacija in porajanje nasilja

Po napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo 6. aprila 1941 in njenem hitrem vojaškem porazu so si jugoslovanski del Slovenije (Dravska banovina) razdelile tri okupatorske države: nacistična Nemčija, fašistič-

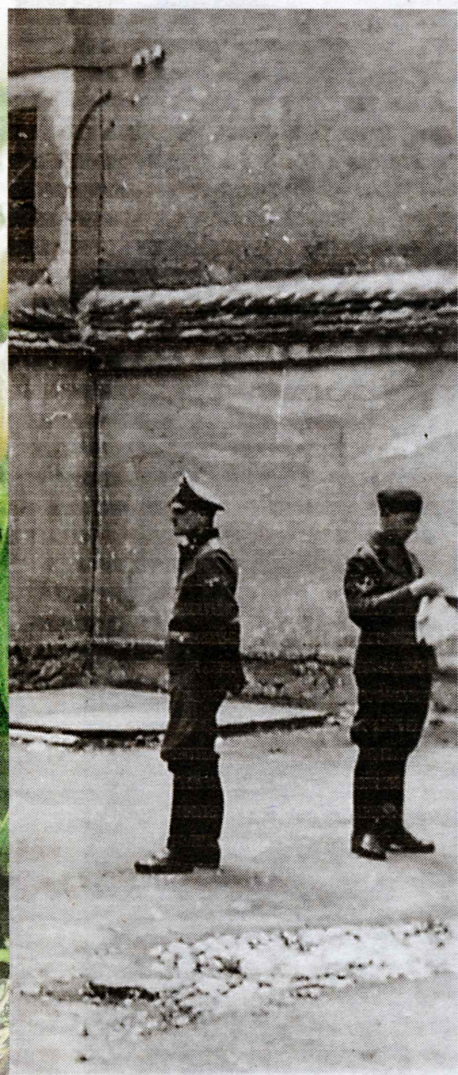
je bila aneksija okupiranega ozemlja, ki sta jo Kraljevina Italija in Madžarska izvedli že leta 1941 in s tem kršili mednarodnopravna določila. Nemški okupator je to sprva name- raval, nato pa je aneksijo prestavil na povojni čas, dejansko pa deloval, kot da je že izvedena. Končni cilj vseh treh je bil uničenje slovenskega naroda kot etnične enote. Z aneksijo bi izginil pojem Slovenije, z raznarodovanjem pa Slovenci kot narod.

Najostrejšje raznarodovalne ukrepe je izvajal nemški okupator, podobne tudi madžarski, medtem ko je italijanski sprva ravnal bolj »v rokavicah«, čeprav je svoje dejanske raznarodovalne namene razkril že med svetovnima vojnama z ukrepi proti primorskim Slovincem, ki so v času fašizma prerasli v kulturni genocid. Nekatere oblike nasilja so izvirale neposredno iz okupacijskih načrtov in sistemov, ki so jih okupatorji začeli izvajati kmalu po okupaciji, in niso bile povezane z odporom.

Nemški okupator je Slovincem namenil narodnostno uničenje že v nekaj letih. Že aprila 1941 je Hitler, ki je 26. tega meseca obiskal Maribor, šefoma civilne uprave zasedenih slovenskih ozemelj izdal nedvoumno zapoved, da naj »to deželo napravita zopet nemško«. (*Machen Sie mir dieses Land wieder deutsch!*) Nemci, pa tudi Hitler osebno, so namreč imeli slovenski del Štajerske z Mariborom kot središčem za nemško ozemlje, ki je po prvi svetovni vojni neupravičeno

**Varnostne organizacije
odporniškega gibanja
so usmrtille 3307 oseb,
partizanske enote 8502.**

na Italija in Horthyjeva Madžarska. Majhen del je po odločitvi tretjega rajha pripadel tudi Paveličevi Neodvisni državi Hrvaški (NDH). Če štejemo Avstrijo kot del nemškega rajha (kar je bila od marca 1938), so jugoslovansko Slovenijo okupirale države, v katerih je med obema svetovnima vojnama živela številna slovenska manjšina. Skupaj tretjina slovenskega naroda. Za vse okupatorje je bila okupacija le prvo dejanje osvajalne vojne. Drugo dejanje

Streljanje talcev v celjskem Starem piskru. Serijo fotografij hrani Muzej novejšje zgodovine Celje.

in madžarske manjšine, Italijani iz dela Primorske, ki danes pripada Sloveniji, Judje, Romi in drugi. Med njimi je 88,7 odstotka moških. Najbolj prizadete so bile generacije, rojene v letih 1919–1926 (slaba tretjina žrtev). Med žrtvami je 5883 mladoletnih (do 21. leta). Otroci (do 7. leta) med mladoletnimi žrtvami s 1420 izgubljenimi življenji predstavljajo najmanj četrtino.

Tudi na območjih Koroške, Štajerske, Porabja in Primorske, poseljenih s Slovenci, ki danes niso v Republiki Sloveniji in niso zajeta v popisu, je umrlo nasilne smrti veliko Slovencev: na Koroškem med partizani in drugimi sodelavci odporiškega gibanja, predvsem pa med pripadniki nemške vojske, skupaj 1100, z območja zahodno od današnje slovensko-italijanske meje po nekaterih ocenah 3000, in to predvsem v protipartizanskih akcijah italijanske vojske in policijskih enot, zlasti pa nemškega okupatorja, in tudi med vojaki italijanske vojske.

Struktura žrtev glede na njihov vojni status

Pri analizi strukture žrtev, povzročiteljev smrti in časa smrti moramo upoštevati, da so za precejšen del smrtnih žrtev znani delni podatki. Tako ni znan vzrok smrti za 4981 oseb, za 11.270 žrtev ni znano, ali so bile vojaške ali civilne osebe, povzročitelj smrti ni znan za kar 21.433 žrtev. V nadaljevanju navajamo doslej ugotovljene podatke, kar pomeni, da je v posamezni kategoriji žrtev najmanj toliko.

Pri opredeljevanju žrtev poteka osnovna ločnica med uniformiranimi oboroženimi osebami in civilnim prebivalstvom. Naj pri tem poudarimo, da je bilo v primerjavi s prvo svetovno vojno ne le veliko več umrlih, ampak je bilo zaradi poglobljanja totalne vojne več umrlih tudi med civilnim prebivalstvom.

Večji del žrtev je kljub temu še vedno med pripadniki oboroženih formacij, in sicer 57.750. Pri tem v nasprotju s civilisti smrt dela teh žrtev ni bila posledica represije, ampak vojnega delovanja. Uniformiranih oseb, ki so izgubile življenje v neposrednih oboroženih spopadih, ki so umrle za posledicami boja in ran, obveljale za pogrešane, tistih, pri katerih vzrok smrti ni znan in podobno, je 42.203.

Med pripadniki oboroženih formacij je največ smrtnih žrtev, 28.612, med pripadniki slovenskih partizanskih enot in drugih oboroženih formacij slovenskega osvobodilnega gibanja, nekaj tudi iz drugih jugoslovanskih partizanskih enot, in 195 med pripadniki partizanskih enot evropskega odpora ter zavezniških vojsk.

Med pripadniki kolaborantskih formacij je smrtnih žrtev 16.049, od teh v vojnem času 1931, preostali so umrli v prvih mesecih po vojni, v večini so bili usmrčeni v povojnih pobojih. Med njimi je kar 86,5 odstotka pripadnikov domobranskih enot, poleg njih pa slovenski četniki, vaški stražarji oziroma pripadniki Prostovoljne protikomunistične milice (MVAC), pripadniki različnih pomožnih uniformiranih okupatorjevih vojaških formacij, kot so Wehrmannschaft, Deželna straža (Landschutz), Volkssturm, Sturmabteilung (SA), raztrganci in Prostovoljna milica za nacionalno varnost (MVSN). Sem sodijo tudi žrtve med policijskimi in žandarmerijskimi formacijami (karabinjerji, Gestapo, Policijski varnostni zbor v Ljubljanski pokrajini, orožniki itd.).

Med mobiliziranci v nemško, italijansko in madžarsko vojsko je 12.066 žrtev, od teh v nemško kar 10.400. Čeprav padli v boju uradno niso prištet k žrtvam represije, so to npr. za razliko od primorskih Slovencev, ki so bili vpoklicani kot italijanski državljani, prisilno mobilizirani v nemško vojsko z okupiranih območij t. i. Spodnje Štajerske in Gorenjske ter v madžarsko vojsko iz okupiranega Prekmurja. Vpoklici teh oseb, ki so sicer imele enostransko vsiljeno nemško

Ker ostanki teh žrtev ležijo na njenem ozemlju, je Republika Slovenija dolžna ta dolgo prikrita grobišča in grobove vseh žrtev, tako slovenskih kot drugih, ustrezno urediti.

ali madžarsko državljanstvo, so z vidika mednarodnega prava nezakoniti. Poleg tega je med umrlimi pripadniki nemške vojske veliko mladoletnih; 438 rojenih leta 1926, 150 leta 1927, 57 leta 1928 in 11 leta 1929.

Med civilnim prebivalstvom je ugotovljenih 30.991 žrtev, dejansko število je zaradi zgoraj navedenega razloga o veliko oseb, katerih vojni status ni znan, višje. Tudi ta skupina žrtev je raznolika, poleg tega posameznikove vloge velikokrat ni mogoče točno opredeliti. V tej skupini so žrtve, ki v vojno dogajanje niso aktivno posegale (otroci, žrtve ob aprilskem napadu na Jugoslavijo, žrtve bombardiranj, sorodniki sodelavcev osvobodilnega gibanja itd.), a tudi sodelavci osvobodilnega gibanja, nekaj sodelavcev evropskega odpora, sodelavci protipartizanskega tabora, med njimi člani Katoliške akcije, Slovenske legije, preostali sodelavci okupatorja (npr.

ovaduh in uslužbenci v okupatorjevih strukturah), skrivači ter drugi. Zaključimo lahko, da je delež civilnih žrtev velik tudi zato, ker je med njimi veliko aktivnih udeležencev vojne.

Struktura žrtev glede na povzročitelja smrti

Največ nasilnih smrti so povzročili okupatorji sami, brez sodelovanja kolaborantskih organizacij, med njimi največ, 30.926, nemški okupator, 6072 italijanski, od teh 1245 na Primorskem, madžarski okupator 205 in sile NDH 841. Med temi žrtvami je največ v bojih padlih ali drugače ubitih partizanov, ustreljenih kot talcev ali umrlih v koncentracijskih taboriščih. Med talci, pobitimi na terenu in umrli v koncentracijskih taboriščih, je tudi veliko civilistov, zlasti sodelavcev osvobodilnega gibanja, a tudi članov njihovih družin in drugih, ki niso bili aktivno vključeni v osvobodilno gibanje. Nemški in italijanski okupator sta usmrtila 3958 talcev, 4766 oseb je bilo pobitih med okupatorjevimi vojaško-policijskimi operacijami na terenu, v okupatorjevih koncentracijskih taboriščih pa je umrlo 10.274 oseb.

Številni sodelavci osvobodilnega gibanja so bili žrtve v okviru okupatorjevega okupacijskega sistema in protipartizanskega boja delujočih kolaborantskih formacij. Te so med samostojnimi akcijami ali v sodelovanju z nemškimi oziroma italijanskimi vojaškimi in policijskimi enotami povzročile 6345 smrti, od tega slovenske 4721.

Številne žrtve je povzročilo tudi osvobodilno gibanje. Izgube okupacijskih enot in okupacijskega civilnega osebja v boju z njim je mogoče le oceniti. Med 29-mesečno italijansko okupacijo Ljubljanske pokrajine so njene vojaške in policijske enote naštele 1500 smrtnih žrtev, nekaj sto tudi na Primorskem, nemške pa po ocenah 8000. Med prebivalci območja današnje Slovenije so med vojno in v prvih mesecih po njenem koncu osvobodilno gibanje, Jugoslovanska armada in varnostne organizacije povzročili 24.366 smrti. Med žrtvami osvobodilnega gibanja so bili civilni prebivalci, zlasti tisti, ki so sodelovali v protipartizanskih skupinah in organizacijah ali bili osumljeni sodelovanja z okupatorjem, pripadniki kolaborantskih enot – ti so padli v bojih, zvečine pa bili usmrčeni v prvem povojnem obdobju –, pa tudi 650 pripadnikov osvobodilnega gibanja. Varnostne organizacije odporiškega gibanja so usmrtila 3307 oseb, partizanske enote 8502. Enote Jugoslovanske armade so od maja 1945 usmrtila 12.557 oseb, od tega 602 civilista. Od teh je bila večina, 12.129, usmrčena v povojnih pobojih.

Med drugimi povzročitelji nasilnih smrti so zlasti zavezniške vojske. Zaradi prisilno mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko, ki so bili večinoma poslani na

O raziskavi

Zbirka raziskovalnih podatkov *Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno dela skupine raziskovalcev Inštituta za novejšjo zgodovino (INZ)*. Podrobnejša analiza je bila objavljena v članku *Posledice vojnega nasilja* (Vida Deželak Barič v sodelovanju z Marto Rendla in Nevenko Troha) v zborniku *Nasilje vojnih in povojnih dni* (ur. Nevenka Troha, zbirka *Vpogledi 8*, Ljubljana, INZ, 2014). Tu objavljeni podatki so posodobljeni, saj se je v teh desetih letih število vpisov umrlih povečalo za 1295.

postalo del jugoslovanske države. Nemški okupatorji so takoj začeli aretacije narodnostno izpostavljenih in protifašistično usmerjenih oseb in političnih emigrantov iz Primorske, posegli po množičnem izgonu prebivalstva, ga rasno ocenjevali itd. Predvsem v Srbijo, NDH in Nemčijo so izgnali 80.000 oseb, najmanj 20.000 so jih odvedli tudi na (prisilno) delo, pretežno v rajh.

Odpor, ki je bil zlasti odgovor mnogih Slovencev na okupatorjeve raznarodovalne ukrepe, je spodbudil nove oblike okupatorjevega nasilja, deloma preventivnega, predvsem pa represivnega, ki so se izražale v množičnih zapiranjih ljudi, v množičnih odgonih v konfinacijo in internacijo, pošiljanju na morišča, plenjenju in uničevanju premoženja itd. Nasilje je bilo tako posledica okupatorjevih raznarodovalnih ter aneksionističnih načrtov in ukrepov, odpora proti okupatorjem, odzivov okupatorjev na odpor, poskusov izvajanja revolucije, protirevolucije, kolaboracije in na nekaterih območjih tudi državljanske vojne, ki je potekala v pogojih okupacije. Ob tem so nesporno okupatorji po napadu na Kraljevino Jugoslavijo, njeni okupaciji, razdelitvi njenega ozemlja med različne okupatorje in razglasitvi neobstoja jugoslovanske države (debelacija) med drugo svetovno vojno na Slovenskem povzročili največ smrtnih žrtev.

Večina smrtnih žrtev je bila slovenske narodnosti, so pa med njimi tudi pripadniki predvojne nemške

Druga svetovna vojna

Večina smrtnih žrtev je bila slovenske narodnosti, so pa med njimi tudi pripadniki predvojne nemške in madžarske manjšine, Italijani iz dela Primorske, ki danes pripada Sloveniji, Judje, Romi in drugi. Med njimi je 88,7 odstotka moških. Najbolj prizadete so bile generacije, rojene v letih 1919–1926.

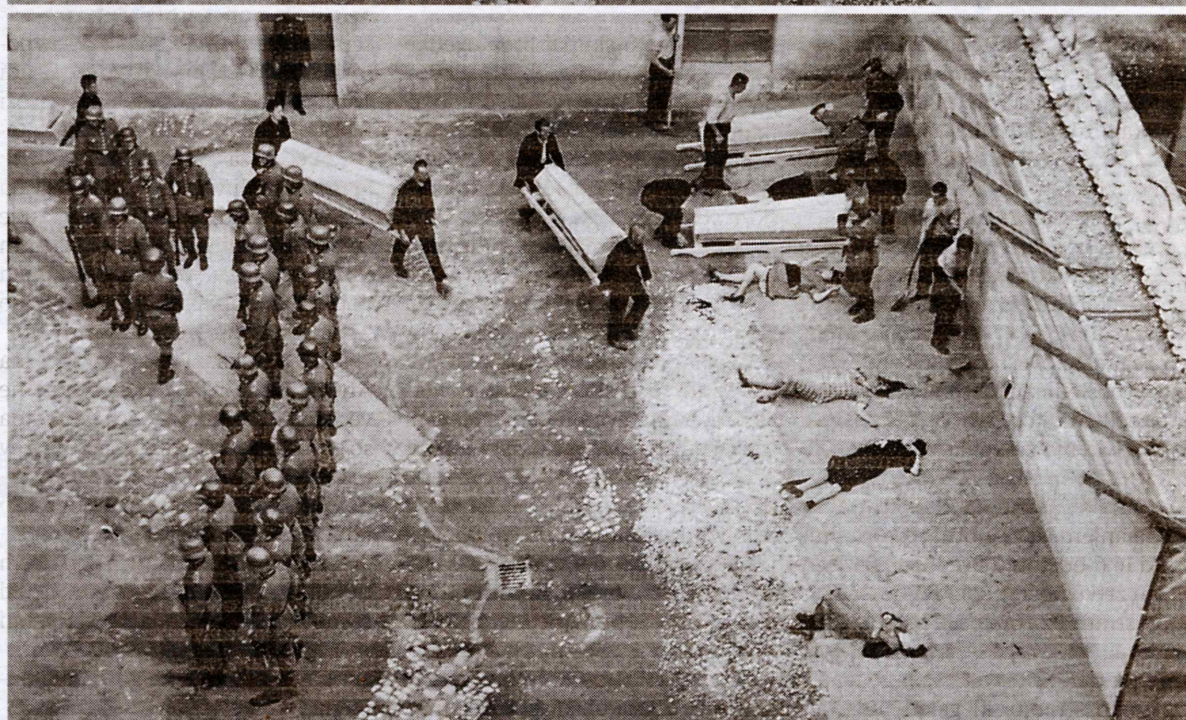
vzhodno fronto, je Rdeča armada med zavezniškimi vojskami tista, na katero odpade največji delež povzročenih smrti, in sicer 5137. Od 2055 povzročenih nasilnih smrti od drugih zavezniških vojsk je v oboroženih spopadih z njimi padlo 369 Slovencev. Med mobiliziranci v okupatorske vojske je kar 5782 žrtev, za katere povzročitelj smrti ni ugotovljen. Zanje lahko z veliko verjetnostjo domnevamo, da jih je smrt doletela na nemškem vzhodnem bojišču.

Žrtev zavezniškega bombardiranja industrijskih središč in prometne infrastrukture na Slovenskem in v Nemčiji je 1558, največ v Mariboru.

Dinamika vojnega in povojnega dogajanja

Ker se je vojna vsako leto bolj razplamtevala in se je v osvobodilno gibanje in temu nasprotni tabor aktivno vključilo vse več ljudi, je bilo tudi nasilje vse bolj obsežno in je zaradi tega vsako leto zahtevalo več življenj. Leta 1941 je umrlo nasilne smrti 2770 prebivalcev ozemlja današnje Slovenije, od teh več kot tri četrtine na nemškem okupacijskem območju. Med temi je bilo 596 duševno prizadetih, ki so jih nacisti načrtno pomorili. Leta 1942 se je vojno dogajanje intenziviralo in je zato žrtev štirikrat več kot leto prej. Potem ko se je osvobodilno gibanje na nemškem okupacijskem območju po velikih izgubah, ki jih je doživel leta 1941, začelo v prvi polovici leta 1942 na posameznih območjih obnavljati, Ljubljanska pokrajina pa je bila od pomladi 1942 priča njegovemu širokemu razmahu, so okupacijske oblasti močno zaostrile odnos do okupiranega prebivalstva. Ostrina nastopa ni bila več usmerjena samo proti partizanskim enotam in pripadnikom organizacij Osvobodilne fronte, temveč je bila široko uperjena proti civilnemu prebivalstvu nasploh, s ciljem omrtvičiti njegovo obstoječo ali potencialno podporo odporiškem gibanju. Ukrepi, ki so temeljili na množičnem ustrahovanju prebivalstva in so se bolj ali manj obsežno nadaljevali do osvoboditve, so obsegali plenjenje in uničevanje njegovega imetja, požiganje posameznih domačij in celotnih naselij, pobijanje prebivalstva (velikokrat ne glede na spol in starost) in množična interniranja v koncentracijska taborišča.

Leta 1943 je bilo mrtvih polovico več kot leta 1942, štirikrat več kot leto prej jih je bilo na Primorskem, kjer je bila po kapitulaciji Italije septembra 1943 splošna ljudska vstaja, sledila je nemška ofenziva, med katero je bilo poleg partizanov pobitega tudi veliko civilnega prebivalstva. Leta 1944 je bilo žrtev skoraj dve tretjini več kot leto prej. Najbolj, dvainpolkrat, se je njihovo število to leto povečalo na Gorenjskem, Koroškem in Štajerskem; na eni strani zaradi vse večjega števila umrlih v nemški vojski in na drugi

strani vse večjega števila umrlih partizanov. V nemški vojski ali v partizanskih enotah je bila to leto večina moških mlajših letnikov iz teh pokrajin.

Leto 1945 je, kar zadeva časovno porazdelitev smrtnih žrtev, bilo razdeljeno na dva dela: v prvih štirih mesecih in prvi polovici maja so prebivalci Slovenije izgubili

življenje v večini zaradi povečane vojaške dejavnosti, nasilja okupacijskih in raznih kolaborantskih sil, ki so bile skoncentrirane na ozemlju Slovenije (poleg domobrancev

še četniki, ljotičevci, kozaki itd.), ter v zaključnih bojih za osvoboditev. V tem času je bilo 14.944 žrtev, o katerih je znan datum smrti. Od sredine maja do konca leta 1945 je bilo žrtev z znanim mesecem smrti 15.878, obenem pa kar za 3599 oseb ni podatka, v katerem mesecu leta 1945 so izgubile življenje. V prvi polovici leta 1946 so iz različnih razlogov, povezanih z vojno, umrle še 704 osebe.

Žrtve obračuna med Slovenci

Do uradnega konca vojne so Slovenci v nastopu drug proti drugemu povzročili 14.859 smrtnih žrtev. Večji del je sicer odpadel na žrtve iz vrst oboroženih formacij – partizanske enote so utrpele 4229 žrtev, ki jih je povzročila protipartizanska stran v samostojnih akcijah in sodelovanju z okupatorjem, protipartizanske pa 2528 žrtev. Ostrina in širina medsebojnega obračuna se kaže tudi v številu civilnih žrtev. Partizanska stran je v celotnem obdobju okupacije med civilisti povzročila 5997 žrtev, med njimi tudi 79 sodelavcev partizanskega gibanja. Pri tem ni mogoče ugotoviti, koliko od teh 5918 žrtev je bilo aktivnih sodelavcev okupatorja in kolaborantskih organizacij.

Protipartizanska stran je v samostojnih akcijah povzročila 1195 civilnih žrtev, od tega 764 sodelavcev osvobodilnega gibanja, skupaj z okupatorji še 248, od tega 107 sodelavcev osvobodilnega gibanja. To kaže, da je bila ost protipartizanskega tabora večinsko usmerjena proti aktivnim sodelavcem oziroma podpornikom partizanskega odpora. Nimamo pa podatkov, koliko oseb je bilo usmrčenih, ali so umrle v koncentracijskih taboriščih, potem ko jih je protipartizanska stran izročila okupatorjem. Spopad med Slovenci je najbolj prizadel Ljubljansko pokrajino, kjer se je najprej in najbolj zapletel, vztrajal je vse do konca vojne in se od tam po kapitulaciji Italije v omejenem obsegu razširil še na Gorenjsko in Primorsko.

Ubiti in umrli po vojni

Z zaključkom štiriletne vojne, ki so jo globoko zaznamovali raznovrstno nasilje, trpljenje in nasilno pretrgana človeška življenja, je vojna s posledicami živela naprej. V mesecih po končani vojni je izgubilo življenje še veliko prebivalcev Slovenije in delež povojnih smrti, ki so najtesneje povezane z vojnim dogajanjem, je v celotni žrtvoslovni sliki 16,6-odstotni. Predvsem je zahteval žrtve povojni obračun zmagovite strani oziroma novih oblasti s premagano protikomunistično oz. protipartizansko in kolaboracionistično stranjo, ki ga ni mogoče ločiti od medvojne dogajanja. Ta je bil hkrati povezan s komunističnim prevzemanjem oblasti, zato se je v povojnem obračunu prepletala in prekrivala tudi namera po obračunu z vsemi dejanskimi in domnevnimi političnimi nasprotniki

(med temi je bilo veliko aktivnih političnih in vojaških kolaborantov), ki so bili izpostavljeni represiji, ne pa tudi vsi usmrčeni. Poudariti je treba, da so številni ljudje po koncu vojne umirali tudi iz drugih vzrokov, povezanih z vojno, kot so posledice nesreč (praviloma z eksplozivnimi sredstvi), zaradi boleznih in ran, zadanih med vojno, zaradi obolenosti in izčrpanosti kot posledice okupatorjevih taborišč, posledice izgnanstva, mučenja v zaporih in drugega. Tako je samo v kategoriji nesreč po vojni ugotovljenih 504 primerov smrti.

Povojni obračun je med prebivalci Slovenije zajel tu aretirane dejanske in domnevne kolaborante, predvsem pa z avstrijske Koroške vrnjene domobrance in nekaj civilistov, ki so se z njimi umaknili ob koncu vojne. Zavezniki so jih namreč po pred tem sprejeti odločitvi, da se jih vrne v t. i. matične države, od koder so prišli in na ozemlju katere so v času vojne delovali z okupatorsko vojsko, predali jugoslovanskim oblastem.

Večino so poslali v taborišči Teharje in Šentvid nad Ljubljano ter jih skladno z razvrstitvijo v tri skupine manjši del izpustili, večino pa ubili na različnih moriščih (Kočevski rog, več lokacij v širši okolici Celja itd.). Večino žrtev povojnega obračuna, kar pomeni usmrčeni, umrli v zaporih, taboriščih, med transporti itd., predstavljajo domobranci, in sicer 11.753, civilisti, teh je 1537, pri 412 žrtvah je njihova medvojna udeležba neznana, drugi so bili med vojno pretežno v nemških in italijanskih uniformiranih enotah. Ker so domobranske enote ob koncu vojne šteje največ 15.000 mož, je torej bila neposredno po vojni pobita velika večina. Pri tem se osebna krivda skorajda ni ugotavljala. V obsežnem povojnem obračunu je bilo skupaj brez uvedbe sodnega postopka pobitih 13.967 prebivalcev današnjega območja Republike Slovenije. Za 89 oseb so ohranjeni podatki, da so bile usmrčene na podlagi obsodbe pred vojaškim sodiščem.

V povojni obračun so bili zajeti tudi Italijani na Primorskem (del se jih je priselil na to območje v času po priključitvi Italiji leta 1920) in nemška manjšina na Štajerskem. Obe skupnosti sta imeli vidno vlogo pri potujčevanju Slovencev in izvajanju represije. Nemška manjšina se je v večjem delu umaknila iz Slovenije že pred koncem vojne, približno 9500 oseb pa so jugoslovanske oblasti od jeseni 1945 do februarja 1946 z organiziranimi transporti izgnale prek meje v Avstrijo, Nemčijo in na Madžarsko. Nekaj sto je bilo takoj po osvoboditvi ubitih oziroma obsojenih na smrt, del jih je umrl med omenjenimi transporti. Doslej je bilo mogoče med nemško skupnostjo ugotoviti 806 žrtev, med temi najmanj 177 po vojni.

Na delu Julijske krajine, ki so ga 1. maja 1945 zasedle jugoslovanske

enote in je bil v pristojnosti slovenskih civilnih oblasti (za drugi del so bile pristojne hrvaške civilne oblasti), je bilo po tem, ko so jih maja 1945 aretirale jugoslovanske oblasti, pogrešanih okoli 1600 oseb različnih narodnosti, v večini Italijanov. Večina teh je imela stalno bivališče na območjih, ki so danes v Italijanski republiki. Z ozemlja današnje Republike Slovenije, ki ga geografsko zajema seznam žrtev, je bilo po 1. maju 1945 pogrešanih 70 Italijanov, ki so tam imeli stalno bivališče.

Nekaj besed o pokopu smrtnih žrtev

Za konec nekaj besed o grobovih teh 100.018 žrtev druge svetovne vojne in povojnega časa. V boju padli in zaradi ran, boleznih umrli partizani so bili večinoma pokopani v zasilnih grobovih po gozdovih in drugje. Veliko trupel, še zdaleč pa ne vsa, je bilo po vojni prekopanih. Podobno se je zgodilo s pobitimi civilisti, ki niso bili takoj pokopani na domačih pokopališčih. Pobiti s strani odporiškega gibanja so bili pogosto vrženi v kraške jame (npr. Krimska jama) ali zakopani v odročnih krajih. Del talcev je bil pokopan blizu ustrelitev (npr. Draga pri Begunjah), ustreljeni v gestapovskih zaporih v Celju in Mariboru so bili prepeljani v Gradec in upepeljeni; nekaj je tam tudi pokopanih, veliko upepeljenih pa so v konzervah podobnih posodah Nemci prinesli svojem ustreljenih ter jim jih tako »vrnili«. Umrli v italijanskih koncentracijskih taboriščih so bili praviloma pokopani v bližini taborišča (npr. Rab), a so grobovi tistih, ki so umrli na ozemlju Italije, tako kot velja za mnoga taborišča, za dolgo izginili iz zavedanja tamkajšnjega prebivalstva. Umrli v nemških koncentracijskih taboriščih so praviloma končali v krematoriju, njihov pepel so raztresli, tudi tistih, umrlih v Auschwitzu, ki leži na Poljskem. Enaka usoda je doletela ubite v tržaški Rižarni. Veliko jih je umrlo tudi v ustaškem taborišču Jasenovac; tudi o teh ne vemo, kje so končala njihova trupla. Padli in umrli mobiliziranci v okupatorskih vojskah so pokopani tam, kamor so bili poslani (Sovjetska zveza, Norveška, Poljska, Francija, Severna Afrika ...), za mnoge od njih se ne ve, kje. Tako lahko zaključimo, da so grobovi mnogih slovenskih žrtev raztreseni po Evropi, kraji so velikokrat neznani, trupla drugih so končala v krematorijih.

Pripadniki nemških, italijanskih in kolaborantskih enot so bili med vojno s pogrebnimi slovesnostmi pokopani na pokopališčih. Po koncu vojne so bila ta obeležja odstranjena.

Po vojni pobiti so bili ubiti in vrženi v kraške jame, opuščene rudniške jaške in druga zasilna grobišča v bližini morišč (Kočevski rog, več lokacij v širši okolici Celja, na Goriškem itd.). Predvidevamo lahko, da so pri odločitvi in izved-

bi sodelovale slovenske oblasti in njim podrejene enote Organizacije za zaščito naroda (Ozna) ter Korpusa narodne osvoboditve Jugoslavije (KNOJ). Ta grobišča so bila dolgo prikrita in zamolčana.

Ob koncu vojne se je na območju Slovenije, ki je geografsko najbližje ozemlju, na katero so hoteli priti tako okupatorski vojaki (Nemci) kot pripadniki kolaborantskih vojaških enot, skoncentriralo veliko vojaštva, pa tudi civilistov iz drugih jugoslovanskih območij, ki so se umikali ali bežali pred jugoslovansko armado, ko je ta osvobajala ozemlje jugoslovanske države in nazadnje tudi Slovenijo. Med boji in neposredno po teh so prodirajoče enote predvsem 3. in 4. armade JA, pa tudi Knoja in Ozne, marsikje na območju Slovenije te zajete kolaborante in pripadnike Waffen SS pobile, nemške vojake pa praviloma odvedle v ujetništvo.

Mnogi so zapustili ozemlje jugoslovanske države in se predali zavezniškimi vojaškim enotam (ameriškim in britanskim). Zavezniki so jih v skladu z omenjeno odločitvijo, da se jih vrne v t. i. matične države, predali jugoslovanskim oblastem. V primeru pripadnikov vojaških enot NDH (ustaši, domobranci) je to pomenilo, da so jih (tako kot pripadnike Slovenskega domobranstva) iz avstrijske Koroške vrnili na ozemlje Slovenije. Tu so bili v večini primerov prepuščeni obravnavi vojaških enot Jugoslovanske armade, veliko je bilo nato pobitih in zagrebenih v zasilna grobišča. Eno od takšnih so protitankovski jarki na Teznem v Mariboru. Za te ukrepe slovenske oblasti niso bile pristojne in o usodi teh ljudi niso odločale. Slovenija, v kateri je številne doletela smrt, je zaradi dejstva, da je bila geografsko najzahodnejši del jugoslovanske države in zadnja osvobojena, posejana z njihovimi grobišči, ne more pa nositi krivde za njihovo usmrtnost. Ker ostanki teh žrtev ležijo na njenem ozemlju, je Republika Slovenija dolžna ta dolgo prikrita grobišča in grobove vseh žrtev, tako slovenskih kot drugih, ustrezno urediti. Kmalu po osamosvojitvi je bila za ta vprašanja ustanovljena posebna komisija, ki danes po zakonu o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev, sprejetem julija 2015 (dopolnjen 2021), deluje kot komisija za reševanje vprašanj prikritih grobišč. V teh letih je opravila pomembno in obsežno delo, ki še ni končano. V 1. členu zakona iz julija 2015 se je naša država namreč zavezala, da bo poskrbela za dokončen dostojen pokop vseh žrtev vojnega in povojnega nasilja na ozemlju Republike Slovenije, a tega še ni uresničila. ●

Nevenka Troha, doktorica zgodovinskih znanosti, znanstvena svetnica v pokoju, Inštitut za novejšo zgodovino
Marta Rendla, doktorica zgodovinskih znanosti, znanstvena sodelavka, Inštitut za novejšo zgodovino

Največ nasilnih smrti so povzročili okupatorji sami, brez sodelovanja kolaborantskih organizacij, med njimi največ, 30.926, nemški okupator, 6072 italijanski, od teh 1245 na Primorskem, madžarski okupator 205 in sile NDH 841.